

**MEDRESE GELENEĞİ VE
MODERNLEŞME SÜRECİNDE
MEDRESELER**

ULUSLARARASI SEMPOZYUM

التراث المدرسي الشرعي والمدارس الشرعية في مواجهة مسار الحداثة

**MADRASAH TRADITION AND
MADRASAHS IN THE PROCESS OF
MODERNIZATION**

KEVNETORA MEDRESEYÊ

û

**DI PÊVAJOYA MODERNBÛNÊ DE
REWŐA MEDRESEYAN**

5-7 Ekim / October 2012
Muş Alparslan Üniversitesi
Muş / TÜRKİYE

M.Ş.Ü. YAYINLARI -1-

1. cilt isbn: 978-605-5137-01-4

Kitap Adı

Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler

Editör

Yrd. Doç. Dr. Fikret GEDİKLİ

Son Okumalar

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin DOĞAN
Yrd. Doç. Dr. Mehmet DALKILIÇ

Dizgi

Yrd. Doç. Dr. Fikret GEDİKLİ

Kapak Tasarım

Erdal YILDIZ

Baskı/Cilt

-1-

1. Baskı

Temmuz 2013, Muş

Bu eserin bütün hakları M.Ş.Ü'ye aittir.

Yayınevinin izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

İsteme Adresi

Muş Alparslan Üniversitesi
Tel: 0436 213 00 59 – Fax: 0436 213 00 59
www.alparslan.edu.tr

İlim ve İrfan Aşiyanı Medreseler

Nizamettin YAKIŞIK¹

Özet:

İslam Medeniyetinin en önemli eğitim kurumlarından olan medreselerin tarih boyunca İslam âlemine birçok katkısıyla beraber en önemli semeresi âlimler olmuştur. İslam tarihine bir göz atıldığında gerek sosyal bir müessese olmaları, gerek toplumun eğitim ihtiyacını karşılamaları, gerekse yetiştirdikleri büyük şahsiyetler açısından medrese etistikleri örnekleriyle ortadadır.

Medreselerde talebelerin öğretim hayatlarının yanında bir sosyalleşme sürecini de yaşadıklarını söyleyebiliriz. Tatil günleri ders aralarındaki çaylı sohbetler, bilgi yarışmaları, eğitici oyunlar, tekrar amaçlı müzakereler gibi farklı etkinlikler, sosyalleşmeyi sağlayan önemli unsurlardır.

Tarih boyunca medreselerde Arapça ile beraber tefsir, hadis, fıkıh ve usul ilimlerinin yanında belli dönemlerde tarih, felsefe, coğrafya, astronomi gibi ilimlerin öğretildiğini söylemek mümkündür. Günümüzde ise daha çok Arapça, tefsir, fıkıh gibi dini ilimler öğretilmektedir.

Medreselerde genellikle birebir öğretme metodu uygulanmaktadır. Ancak medreseimizde 5-10 kişilik gruplar halinde oluşturulan kümelere yönelik de ders verilmektedir. Ayrıca medreseimizde sadece teorik bilgilerle yetinilmeyip pratik ve uygu-

¹ Medine Camii İmam Hatibi TATVAN/BİTLİS

lamaya dair bir eğitim anlayışı da söz konusudur.

Son yüzyılda bin bir güçlkle ayakta kalan medreseler tam anlamıyla bir var olma savaşı vermektedir. Maddi sıkıntıların yanında karalama kampanyaları, süregelen ön yargılar, müderris eksikliği gibi birçok hususta medreselerimiz sıkıntı yaşamaktadır.

Şüphesiz sadece sıkıntıları dile getirmekle medreselerin sorunları giderilmez. Bu bağlamda iyi bir durum tahlilinin yapılması ve çözüm önerilerinin belirlenip toplumla paylaşılması esastır. Ayrıca medreselerde bazı hususların çağdaş eğitim modelleri de dikkate alınarak acilen güncellenmesi, çağa uydurulması gerekir. Bu konuda Bediüzzaman Said Nursi'nin Medreset'üz-zehra modeli de incelenmeye değerdir.

Giriş:

Yüce Allah, insanlığa her dönemde dini öğretecek, yaşayacak ve başka insanlara da aktaracak şahsiyetleri bahşetmiştir. Hiç şüphesiz ki yeryüzünde bu şahsiyetler peygamberler ve onların varisleri olan âlimlerdir.

Rabbimiz peygamberler ve âlimler aracılığıyla insanlara öyle mükemmel, sağlam ve kusursuz bir inanç ve amel sistemi vermiştir ki insanlar onun sayesinde yaratıcısına karşı kul olmayı öğrenmiş ve her iki dareynde hakiki saadetin kapısını aralamıştır. Ayrıca bu vesileyle kendisini şeytanın ve nefs-i emmarenin şerrinden muhafaza etmiş ve dünyada olup biten tüm menfi cereyanlara karşı koymayı başarmış, problemlerini çözebilmiştir. Peygamberlerin son halkasını teşkil eden Hz Muhammed de (s.a.v) insanlığa bütün güzellikleri öğretmiş, onlara ideal hayat reçetesini sunmuştur. İnsanlığı zifiri karanlıktan berrak aydınlıklara kavuşturmak için yoğun bir çaba sarf eden Hz peygamberimiz, kendisine varis olarak seçtiği âlimlere de dünya ve ahiret mutluluğunun gerçekleştirilmesinde öncü olma rolünü vermiştir. Hiç şüphesiz ki her bir âlim ümmeti sırat-ı mustakime götüren birer şaşmaz rehber olup, âlimlerin neşv ü nema bulup yeşerdiği, kemale erdiği mekânların başında ilim, irfan aşiyânı olan medreseler gelir. Bu medreseler ilmin bu kutsi yolculuğunda hizmet etmiş, verasetin şuurunda olan âlimleri yetiştirerek vazifelerini ifa etmeye çalışmışlardır.

Biz de bu tebliğimizde İslam medeniyetinin en önemli kurumu olan medreseleri, medrese-alim ikilisinin taşıdığı misyonu, medresenin semeresi olan alimlerin taşıdıkları özellikleri, alimlerin içtihatlarıyla topluma rahmet oluşlarını ve bölgemizde ki büyük alimleri zikretmeye çalışacağız. Bununla beraber medreselerde sosyal ha-

yat, medreselerde okutulan ilimler, kendi medresemizde uyguladığımız eğitim öğretim metodlarına da işaret edeceğiz. Tetimme olarak da bölgemizdeki medreselerin sıkıntılarını, çözüm önerilerini ve medreselerde güncellenmesi gereken hususları da dile getireceğiz.

Hiç Şüphesiz ki tarih, medreseler hakkında görevini yapmamış, medreseden çıkan şahsiyetleri nisyan köşesine atmış ve bu kurumlara karşı vefa borcunu yerine getirmemiştir. Son yıllarda yapılan sempozyumlarda medrese ve âlim ikilisinden bahsedilmesi sevindirici olmuştur. Bu bağlamda emeği geçen herkese minnet ve şükranlarımızı bir borç biliriz.

Anahtar Kelimeler: Seyda, Âlim, Medrese, Talebe, İlim, Peygamber, Bilim, Filozof, Çağdaş eğitim, Müderris,

MEDRESE KURUMU

1) MEDRESENİN COĞRAFYASI: Şark medreselerini coğrafi olarak Doğu ve Güneydoğu bölgesine hasır etmek doğru değildir. Bilakis Kürtlerin yaşamış olduğu bütün coğrafyalarda ve tarikat bağıyla İslam âleminin birçok yerinde medreseler faaliyet göstermektedir. Özelde Irak'ın kuzey bölgeleri, İran'ın batı bölgeleri, Suriye'nin kuzey bölgeleri, Genelde Pakistan, Afganistan, Endonezya, Malezya vb. devletlerde de medrese geleneği görülmektedir.

2) MEDRESENİN TARİHÇESİ: Şark bölgesi, Hz Ömer döneminde yaklaşık H.14-30 yılları arasında İyas b. Gennm'in komutasında Müslüman olmuştur. Kürtler Müslüman olduktan sonra ilme olan rağbetin artmasıyla bölgede medreseler kurulmaya başlamıştır. Bağdat üniversitesi öğretim üyelerinden Dr. Naci MARUF'UN tespitine göre Nizamiye medreselerinden önce, İslam dünyasında âlim ve müderrislerin yetiştiği 33 medrese kurulmuştur.² Yine Naci MARUF' a göre Nizamiye Medreseleri H.459'da faaliyete başlamış, Nizamiye medreselerinden 165 yıl önce Horasan ve Maveranehir' de medreselerin kurulduğunu kaydetmektedir.³ Camilerden müstakil medreselerin kurulması ise yaklaşık olarak H.250 yılına tekabül ettiği bilinmektedir.⁴

2 Naci MARUF. *Medarisu Kable'n- Nizamiye, matbaatu'l mecmei'l-ilmi el-iraki, 1393-1973, s.3*

3 Naci, a.g.e., s.8.

4 Çiçek, M. Halil, *Yakın Dönemde Cizre Medreseleri Hz Nuh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu, İst., 1999, s.126*

Prof. Dr. Sayın Halil ÇİÇEK hocamızın tespitlerine göre medreseler 3 ana evreden geçmiştir:

1) Medreselerin Devlet Ricalının Himayesinde Olduğu Evre: Bölgenin İslamiyeti kabul ettiği dönem ile başlar, Osmanlıların gerileme dönemine kadar devam eder. Bu dönemde dünya ilim tarihinde yüzlerce âlim, mütefekkir ve filozof yetişmiştir. Sadece Mardin'de H. 6. ve 9. asırlar arasında 27 büyük âlim, dilci, astronom ve doktor görüyoruz⁵. Yine Cizre'de bu dönemde 60 alim, bilim adamı yetiştiği, tarihi kayıtlarda yer almaktadır.⁶ Bitlis Bölgesinde Mevlana Abdurrahim Bitlisî'nin *Metali Mantık*' adlı kitabına son derece güzel bir açıklama yazan bir bilim adamıdır. Aynı şekilde Mevlana Muhammed Berkahli hubeysi (mantık) ve Hindi kitaplarının yazarı fıkıh, hadis ve mantık ilimleri alanında Filozoflaşan şahsiyettir. Mehmet b Abidin el-Huseyni İslam Âleminin en büyük hukukçulardandır. Kavaid-üş şer' ve Zevabidul asıl vel Furuu kitapların yazarıdır. Fahrettin Ahlatlı büyük bir astronomdur. 1260 yılında İlhanlı devletinin kurucusu Hülaki Hanın İran'ın Mera şehrinde yaptırdığı Rasathanede çalışmıştır. Bu rasathanenin en büyük özelliği 12 burcu göstermiş olması, güneşin doğuşundan batışına kadar geçen süre zarfından pencerelerden giren ışıklara göre saatin tespit edilmesidir. İbrahim b Abdullah-ul Hilati 1242 yılında Bitlis'te doğmuş 1322 yılında vefat etmiştir. Lacivert renk boyayı bulmaktan ün kazanmıştır. Tıp ve kimya sahalarında marifetleri bulunup bu ilimlerin önde gelenlerindenidir. Yine Muş bölgesinde Arapzade Mahmut Efendi, Osman Kadri Bey, Alaeddin Paşa, Mele Muhammed Efendi, Şeyh Şükrü Efendi, Mele İbrahim Efendi, Hacı Tayip Efendi, Molla Resul-ı sıpkı, Şeyh Fetullah Efendi, Şeyh Halil Efendi, Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Yusuf ve Şeyh Halit Efendi gibi zatlar da yetişmiştir. Yine bu dönemde Mısır, Bağdat, Endülüs ve İstanbul bölgeleri de ilmin şahikasına yükseldiğini görmekteyiz.

2) Devlet Ricalının Himayesinin Zayıfladığı Evre: Osmanlının gerileme döneminden başlar, cumhuriyet dönemine kadar devam eder.

3) Devlet Desteğinin Olmayıp Medreselerin Yasaklandığı Cumhuriyet Sonrası Evre: Bu evrede akla hayale gelmeyen işkenceler ve zorluklarla karşı karşıya kalmalarıyla beraber ilmi mirasta azımsanmayacak kadar alimler yetiştirilmiştir. Kürdistan bölgesinde dünyaca ünlü onlarca İbnul Esirler, İbnul Ezrak, İbnul Cezeri, Mele

5 Şameysani Hasan *Medinetul Mardin alemil kutup 1. Baskı beyhot 1987 s.375-376*

6 Çiçek M. Halil Hz Nuh'tan günümüze Cizre Sempozyumu ist. 1999 s.126

Ehmedel Cezeri, Sıpt-1 Mardini, Mele Helil es-sırtı, Bediüzzaman Sait Nursi gibi dünyaca ün sahibi onlarca zatların yetişmesi bunun en açık göstergesidir. Ayrıca medreselerde yetişip zeka ve ilmi donanımlarıyla birinci sınıf alimler listesine giren, ancak her nedense geride fazla eser bırakmadıkları için iyice tanınmayan Mele Yahya el Muzuri, Melē Halid el Ureki, Şeyh Fetullah el Verkanısı, Mele İbrahim-i Kenani, Mele Huseyni Kıçık, Mele Hesen-1 Tağiki, Mele Sadullah-1 Alakmşi, Şeyh Cunejd-1 Oxini, Şeyh Alâeddin Oxini, Mele Abdulvehhab-1 Bırızbını ve Mele Zahırî Tendüreki gibi yüzlerce alim daha vardır.

3) MEDRESENİN TEŞEKKÜLÜ: Medresenin teşekkülünde Seyda, Feqe (öğrenci), masrafları karşılayacak sponsor ve eğitimin yapılacağı yer (medrese) önemli yer tutar. Ancak bu faktörlerin en önemlisi Seyda'dır. Şark medreselerinde seydaları iki şekilde sınıflandırmak mümkündür:

a) *Medrese müfredatında yer alan tüm ilim ve kaynakları okutan Seydalar*: Bu gruptaki seydalar birinci sınıf medreselerde ders verir. Söz konusu Seydalar bu medreselerde genelde 'ders-i âmm' denilen ihtisas gerektiren dersleri vermekteydiler. Dersler ya camide ya da camiye bitişik hücre ismiyle bilinen küçük yerlerde verilirdi.

b) *Sadece 'Molla Cami'ye kadar ders veren Seydalar*: Bunlar A grubundaki seydalara öğrenci hazırlayıp gönderiyorlardı.

4) MEDRESENİN İŞLEYİŞİ: Medreselerde yakın zamana kadar yemekler, köyden ya da mahalleden ratıp⁷ ismiyle toplanıyordu. Talebelerin çamaşırları da genellikle ratıp veren evlerde yıkanılıyordu. Ya da öğrenciler kendi imkânlarıyla yıkıyorlardı. Medresenin temizliği, yemeği kurma ve sofrayı kaldırma işi her gün bir talebe tarafından nöbetleşme sistemiyle ('dur' ismiyle) yapılırdı. Durçı (nöbetçi öğrenci) sobayı yakma, öğle vaktinde çay hazırlama vazifelerini de ifa ederdi. Medresenin idaresinde Seyda'ya yardımcı olması hasebiyle eğitim ve öğretimin sağlanması, disiplinin gerçekleşmesi gibi hususlarda bizzat görev alan, medresenin ikinci adamı konumundaki talebeye 'mir' denirdi. Mir olarak bilinen talebe medresenin olmazsa olmazıydı. Mir, medresenin iç düzenini ve huzurunu sağlama, problemleri kendi inisiyatifleriyle çözüme gibi yetkilere de sahipti.

Medreselerin son zamanlarda günün şartlarına göre kendilerini gözden geçirip

7 Ratıp: Talebelerin evlerden nöbetleşe yemek alıp getirmesidir.

hemen hemen her konuda yenilemeye çalışmaları, zamanın gereksinimlerine göre adım atmaları hepimizi kalben sevindirmekte ve geleceğe dair ümitlendirmektedir.

5) MEDRESENİN MÜFREDAT PROGRAMI:Şark Medreseleri Osmanlıların dağılmasından sonra hemen hemen her yerde aynı müfredatı takip ediyorlardı. Müfredat şu dallardan oluşuyordu:

A) DİL İLİMLERİ (İLM-İ ALET): Sarf, Nahiv, Vazi, İştikak, Meani, Beyan, Bedi, Şiir ve Luğat

B) FELSEFE İLİMLERİ: Mantık ve felsefe

C) ŞER'İ İLİMLER: Akaid, Kelam, Ahlak, Fıkıh, Usulu-l Fıkıh, İslam Tarihi, Hadis, Usulul-l Hadis, Tefsir ve Usulu-l Tefsir

D) MÜNAZARA (Tartışmanın Usul ve Adabı):

E) HAT (Güzel Yazı):

Bizden iki nesil önce Matematik, Felekiyat (Astronomi) ve diğer Müspet ilimlerde okutulurdu.

ALET İLİMLERİ-SIRA KİTAPLAR: Elifba, K.Kerim, Mevlüt⁸, Nubihar⁹ ve Nehcul-enam¹⁰. Bazı medreselerde Ahmedî Xaninin Akaid Risalesi de okutulurdu. Bu eserlerin Kürtçe ve nazımlı olarak okutulması okul öncesi eğitim gibi telakki edilmelidir. Nitekim Kürtçe eser okuma olgusu medresenin ilk basamağı olan Şehrulmuğniye kadar devam eder. Bundan sonra Tasrif Kurmancı (Kürtçe tasrif) Sarf ilminde İzzi ve Mudaaf okutulurdu. Daha sonra Curcaninin(ö.471) Ewamili , Zuruf, Terkip¹¹ okutulurdu. Buraya kadar zikredilen kitapların hepsi ezberlenir. Sonra Teftezani' ye nisbet edilen Sadullahi Sağır (ö.793-1391) Ewamilin Şerhi okutulur. Bazı medreselerde Emsile, Bina, Maksud ve Merah kitapları da okutulurdu. Daha sonrada Ahmedî Çarpırdı' nin(ö.746-1345) yazdığı Muğni kitabı ve Talebesi olan Muhammed b Abdurrahim (ö.801) tarafından şerh edilen Şerhulmuğni okutu-

8 Mele Hasan Batei'nin eseridir.

9 Ahmedî Xaninin (ö.1700) Arapça Kürtçe olarak yazdığı bir eser.

10 M.Halili Sırt'ının (Ö.1843) Nazımla yazmış olduğu Akide içerikli Kürtçe bir eserdir.

11 Bu iki kitap da Nahiv ilminde Kürtçe olup Mele Ali Teremahi (1065-1655)tarafından yazılmıştır.

lur. Muğni de ezberlenen kitaplar arasındadır. Daha sonra Mesut b. Ömer Teftezani'nin 16 yaşındayken ilk eser olarak İzzi ve Mudaaf'e şerh olarak yazdığı Sedini okutulur. Sedinin dibacesi üzerinde yazılan istiare, mecaz, teşbih ilmindeki 'Sutur' okutulur. Yine nahiv ilminde İbnu-l Huşşamın yazdığı (967-1560) Hellul Meakid Şerhul Kavaid okutulur. Metnin kendisi olan Kavaid ezberlenirdi. Helden sonra Sadullah el-Berdei'nin yazmış olduğu Sadullah gewrı okutulurdu. Ondan sonra Bırkılı'nın (ö.981-1573) yazmış olduğu İzhar adındaki metne Mustafa Adalı'nın Şerhi Netaicul-Efkari okutulurdu. Şimdi bu iki eser de çoğu medreselerde okutulmuyor. Bunun yerine İbnu-l Hişam'ın Ketrunnida ve Şuzuru Zehap şerhleri okutulur. Bundan sonra Suyutin'in (ö.911-1505) yazdığı mükemmel eser olan Behcetül Merdiyye Fil Şerhül Elfiye okutulurdu. Sonra Abdurrahman b. Ahmet el Cami'nin (ö.898) yazdığı Molla Cami okutulurdu. Medresenin ikinci devresi bitmiş oluyor. Artık öğrenci medresede talip rütbesine çıkmış oluyor.

Nahiv ve Sarf ilmi bittikten sonra talebe Mantık ilmine başlamış oluyor. Esirudin Ebheri'nin (ö. 700-1300) yazmış olduğu İsağuciye çeşitli şerhler yazılmıştır. Talebeye mantık ilminde İsağuci'nin şerhi Muhammed b Hafız Hasan'ın (ö.1222-1807) yazdığı Muğnitullab okutulurdu. Keza İsağucinin şerhlerinden Husameddin Hesen-el Kati'nin (ö.760-1359) telif ettiği 'Husemkati' ve şerhin haşiyesi olan 'Muhyeddin' ile beraber okutulurdu. Keza İsağucinin şerhlerinden Şemsettin Muhammed b Hemze-el Fennari'nin (ö.834-1430) telif ettiği ve Fennari ismiyle bilinen şerhi ile Ahmed b Muhammed b Hıdır'ın telif ettiği Kul Ahmed Haşiyesi okutulurdu. Kul Ahmed'i güzel okutmak derin alimlerin simgesi gibi telakki edilirdi. Kul Ahmet'ten sonra Kazi Abdullah el-İci'nin (ö.756-1355) Vad'i Risalesine Ali Kuşçu'nun yazdığı şerhi okunurdu. Ondan sonra Ebul Kasım es-Semerkandi'nin İstiare ilmine dair İsam İbrahim b Muhammed el-İsfehani'nin (ö.945-1538) Ussam Alel Feride okutulurdu. Sonra Molla Cami'nin Şerhi Abdulğefur Lari'nin (ö.912-1500) yazdığı haşiyesi 'Merfuat' bahsine kadar okutulurdu. Bu medreselerde 'haşiy'e' ismiyle bilinirdi. Sonra Mantıkta Necmettin Ömer b Ali el-Kazvi'nin (ö.693-1294) Şemsiye adlı mantıktaki risalesine Kudbettin Muhammed b Muhammed et-Tehtani'nin (ö.766-1365) Şerhuşşemsiyesi okutulur. Muhammed b Muhammed 'in Tehtezi'nin bundan sonra Teftezani'nin (ö.791-1389), Celaleddin Muhammed bAbdurrahman'ın el- Kezvini'nin (ö.739-1338) Meani ve Belagat ilmine dair Telhisul Miftah adlı metne yazdığı 'Muhteseerul Meani' şerhi okunur. Bundan sonra Necmeddin Ebu Hafız Muhammed en-Nesefi'nin (ö.537-1142) akideye dair olan risalesine yine Teftezani'nin yazdığı akide ilminde 'şerhul akaid' eseri okutulur. Bazı medreselerde 'cevheri tevhid' de okutulur.

İmam bacurinin üzerindeki şerhi çoğu âlimler tarafından tercih edilir. Akaitten sonra Abdulvehhab b Ali es-Sibki'nin (ö.771-1368) yazdığı Usulul fıkıh ve Usulud dine dair 'Cemul Cevami' adlı kitaba Celaleddin Muhammed b Ahmed el-Mehelli'nin (ö.864-1460) yazdığı ve oldukça seviyeli bir üslubu olan şerhi okunurdu. Bu sıra kitaplardan sonra talebe "icaze" almayı hak kazanır.

Medrese ortamında şu kitaplar ibaresi oldukça sert, çözümü kolay olmayan, Seyda ve talebelerin birbirlerini ilim yönünden tarttıkları kitaplardır.

1)Kul Ahmed

2)Suyutinın şerhi Ebu Talıp

3)Birgivi ve Kadı Tefsirinin müellifi Beyzavi'nin ibnu hacibin kafiyesini özetleyerek yazdığı el-Lüb adlı metnine yazdığı İmtihanul ezkiya adlı şerhi

4)Isam Alel Feride Şerhi

5)Isam Alel Vad adlı şerhi

6)Hayali Alel Akaid

7)Tefsiru-l Kazi

8)İbnu Hacer'in yazdığı tuhfetul muhtaç

9) Muhmel Tefsiri

MEDRESEMİZDE TAKİP ETTİĞİMİZ METOT: Medresemizde talebe mutlak cemaatle namaz kılar, sabahleyin yarım cüz Kuran okur, dersler mütala edilir, metinler ezberlenir, müzakereler yapılır, dersin mefhumu herhangi bir dille yazılır. Her hafta bir öğrenci ders hazırlar bütün talebelere anlatır. Ayrıca toplu Sarf, Nahiv, Pratik Arapça, Tecvit dersleri okutulur. Tahtada örnekleri gösterilir. Ayrıca haftanın 4 gününde tahtaya bir Ayet veya bir Hadis veyahut bir şiir yazılır. İrabı ve manası Arapça olarak anlatılır. Toplu Fıkıh, Hadis, Tefsir dersleri okutulur. Talebeler pratik olarak Müezzinlik, İmam Hatiplik ve Vaizlik yapmak için Minbere, Mihraba ve Kürsüye çıkarılır. Talebeler arasında ilmi yarışmalar yapılır, bu yarışmalar talebelerin seviyeleri dikkate alınarak yapılır.

DİĞER ŞER'İ İLİMLER: Önceleri medreselerde okutulan ilimlerin daha zengin ve kitapların daha kabarık olduğunu görürüz. Medreseler illegal zemine itildiği dö-

nemde dahi sıra kitaplarla birlikte şer'î ilimler de okutulurdu.

FIKİH: Şerhu'l-Muğni dönemine kadar Şafii fıkında Kadi Ebu Şucca'a Ahmed b Huseyn –el İsfahani' nin (ö.488–1075) Gayet-ul Takribi okutulurdu. Bazı medreselerde Mukkadimet-ul Hadremi, Nihayet-ul tedrib okunurdu. Molla Cami seviyesine geldiğinde ise Zeyneddin el-Mellibari' nin (ö.987–1579) Fethulmu'ini okutulurdu. Molla Cami' den sonra Nevevi' nin (ö.676–1277) Minhac-u Talibini sonuna kadar okutulurdu. Bazı Medreselerde Kadi Ebu Zekeriya el- Ensari'nin (ö.926–1520) Nevevi' nin Minhac' ını özetleyerek 'Menhec-u Tullab'ı ve aynı zatın buna yazdığı Feth-ul Vehhab adlı şerhi okutulurdu. Kimileri de ibnul Hacer'in Tuhfetul muhtacı okurlardı. Feraiz derslerine (İslam mirası hukukuna) de özel bir önem verilirdi. Feraizde feraiz-ul icaze nesirle yazılan muellifi belli olmayan kitap okutulup ezberlenirdi. Kimileri de şeyh Alauddin Oxini' nin nazımla yazmış olduğu Celaulayn adlı kitabının 'feraiz' bahsini okuyup ezberlerlerdi. Kimileri Rahbiye metnini ezberlerdi. Yine fıkhıta Azerbaycanlı Yusuf Erdebili'nin (ö.799–1397) Envar kitabının özellikle feraiz bahsi okutulurdu. Şuan medresemizde Suriyeli Muhammed ez-Zuheyli'nin el-Mutemedu fil Fıkhı Şafii eserini okutuyoruz.

HADİS: Hadis metinlerinden genellikle nasihat, davet ve irşada yönelik derlenen hadis mecmuaları okutulurdu. İmamı Nevevi'nin Riyad-u Salihini hemen hemen her medresede okutulurdu. Bazı medreselerde ezher alimlerinden eş-Şeyh Mansur Ali Nasıf'ın Et-tac el-camiu lil-usul fi ehadis'ir resul ve Buhari metni de okutulurdu. Bazı medreselerde muhtesu-ul ehadis kitabı da ders olarak verilirdi. Bizden önce takriben 1930 ve 1950'lerde medreselerde hadis usulunun ders olarak verildiğini biliyoruz. Mele Halil-i Sirti'nin Hadis Usuluna dair ilk eseri, Mardinli Şeyh Abdurrahman Efendinin (ö.1328–1910) Sevadul Beser fi uyunul eser yine Oxinli şeyh Alaadinin (ö.1368–1949) nazımla yazdığı ve el- manzumet-ul beykuniye eserleri gösterir ki medreselerde hadis usuluna da önem verilmiştir.

TEFSİR: Molla Camiye kadar okuyan talebeler Celaleyn Tefsirini ondan sonraki Merhelede olanlar Ebul Berkat Abdullah b Ahmet b Mahmut en-Nesefi (ö.710–1310)nin Medarik-ut Tenzil' i, Kadi Beydavi'nin Envaru't-Tenzil' ini ders olarak alırlardı. Bazı medreselerde Muhmel Tefsiri, Seyid Kutubun Fizilali, Sait Nursinin İşare-ul İcazi da okutulurdu. Tefsir usulu medreselerde ders olarak verilmiyordu. Son zamanlarda kendi medresemiz de dahil olmak üzere bazı medreselerde bu ders verilir olmuştur.

İSLAM TARİHİ-SİYER: Medreselerde İmamı Suyuti'nin Tarihu'l Hulefası okutulurdu. Nuru'l Ebsar, Muhammed Huderbeyin Nuru'l- Yekini, Muhammed Rıda' nı Muhammed Resulullah' ı yine İbnu Hişam' ın Siyeri de okutulan eserler arasında görüyoruz. Bizim medresede ve bazı diğer medreselerde son zamanlarda Sait Ramazar el-Butinin Fıkh-u Siresi de okutulmaktadır.

KELAM: Medreseye başlarken Mele Hali-i Sırtı'nin Nehcülenamı, Şeyh Ahmed Xani' nin Akide manzumeleri okutulur. Sıra kitapların bitirirken de Teftezani'nin Nesefi akidesi üzerine yazılan Şerh-ul Ekaidi İbrahim Lekkalın Cevhe-ul Tevhit Metnine yazdığı Bacuri şerhi ve şerh-ul ekaidin şerhi 'Heyali' de okutulan eserler arasındadır. Son dönemlerde medreselerde Risale-i Nur Külliyyatı da okutulur.

USUL-UL FIKIH: Genelde Cemu' l Cewami okutulurdu. Son dönemde Abdulkerim Zeyda'nın el- Veciz' i okutulmaktadır. Bazı medreselerde Fahrettin Razi'nin el Mahsul' u da okutulmaktadır. Bazı öğrenciler kendi imkânlarıyla usul-ul fıkhıta yazılan diğer eserleri de okumaktadırlar. Çünkü medrese eğitiminde seçicilik ve serbestlik esastır.

EDEBİYAT: Medreselerde talebeler Cahili ve İslami döneme ait Arap Şiirinden çokça şiir ezberlerler. Zira medrese literatüründe ister sıra kitapları olsun ister diğer tefsir vb. kaynaklar olsun bu kitaplar sıkça Arap şiirini içtihat için kullanmışlardır. Talebeler bunları ezber ve argüman olarak kullanırlar. Medreselerde yaygın olan Banet Suadu, Buseyri' nin Kaside-i Burde' si, Kaside-i Münferice, Lamiye, İbnul Verdi ve Mulakkatı Seb'e gibi edebiyatta yüksek zirveye çıkmış şiirleri ezberlerdi. Bazen talebeler kendi aralarında Müşaare¹² dedikleri şiir musabakası ikişerli olarak düzenliyorlardı.

Medreselerde eğitimin bazı safhalardan geçtiğini yukarıda detaylıca zikrettik. Medrese Dostu Prof. Dr. Sayın M. Halil ÇİÇEK hocamız da 'Şark Medreselerinin Serancamı' adlı kitabında 'Medrese Eğitiminin Sistemik Yapısı' başlığı altında medreseleri 7 dönem ve safhadan geçtiğini söylemektedir.

1. HAZIRLIK SAFHASI (BİRİNCİ DÖNEM): Talebeye Elifba, K.Kerim okutulur bunun akabinde İtikat, Ahlak ve İbadetle ilgili basit bilgiler kısaca verilir. Bu dönemde Kürtçe Mevlüt, Nubihar, Nehcul-enam, Akida İmanı okutulur.

12 *Muşaare: İki talebe şiir okurlardı onlardan arkadaşının okuduğu şiirin son harfiyle başlayan bir şiir okurdu ikisinden birisi susuncaya kadar devam ederdi. Susan kişi yenilmiş sayılırdı*

2. DÖNEM: İlköğretim de diyebileceğimiz bu dönemde Kürtçe Tasrif, Emsile, Bina, İzzi, Ewamil, Kürtçe Zuruf, Terkip ve Saadullah-ı Seğir okutulur. Bu dönemde ders almaya, metin ezberlemeye ve kısmen de müzakereye önem verilir.

3. DÖNEM: Bu dönemde okutulan eserler genellikle şerhlidir. Şerhler okunurken metinler de ezberlenir Şerhu'l-Muğni, Sedini, Hellul Meakid ve Ketrunnedu okutulur. Metin ezberlemeye, müzakere yapmaya ağırlık verilir. Yavaş yavaş müta'le yapmaya çalışılır.

4. DÖNEM: Medrese eğitiminde Sadullah-el Berdei, Netaic-ul Efkar, Suyuti, Molla Cami nahvin duayen kitapları enine boyuna tartışılarak şerh ve haşiye dediğimiz yardımcı kitapları kullanarak okumaktadır. Bu dönemde de metin ezberlenmeye, müzakere yapmaya, başkasının dersini dinlemeye ve müte'alaya ağırlık verilir. Bu dönemde bana göre Ali ilimleri de tanımaya başlar.

5. DÖNEM: Mantık ilminin yoğun bir biçimde okunduğu dönemdir. Fennari, Kul Ahmet, Muğnuttullab, Muhyettin Husemkati bu dönemde düşüncenin gelişmesi ve olgunlaşması dönemidir. Zor ibareleri çözmek, ilmi problemleri çözmek dönemi olarak da nitelendiril

6. DÖNEM: Vadi Münazara, Beyan, Nahiv ve Mantık'ın okunduğu dönemdir. Kendine ilmi güvenin pekiştiği, hocalarıyla kıyasiyle tartıştıkları, ders verme yeteneklerini ve ilmi kişiliklerini ortaya koydukları dönemdir. Bu dönemde Şerhu Risale-tul vadi Veleddiye Isam Alel İstiare, Molla Caminin Ları Haşiyesi ve Şerhu'ş-Şemsiye okutulur.

7. DÖNEM: Talebe daha önce yoğun bir şekilde aldığı Nahiv, Sarf, Mantık ve Beyanla ilgili bilgilerini Belağat. Kelam ve Usul-ul Fıkıhtan bazı temel eserleri okumakla Taçlandırır. Bu merhaleyi geçtikten sonra icazet alıp mezun olur. Bu dönemde Şerh-ul Akaid, Cem' ul Cewami kitabı okunur.

SOSYAL AÇIDAN MEDRESELER:

Medreseler bir eğitim öğretim kurumu olduğu gibi huzurlu bir toplumsal hayatın idamesi için de şifa kaynakları olmuşlardır. Medreseler bölgede adliye sarayları gibi çalışır, davalı ve davacılar arasındaki sorunları hal eder, insanların barış içinde yaşamaları için çaba sarf ederler. İnsanların dertleriyle dertlenir, hem dünyevi hem uhrevi işlerinde insanlara rehberlik ederler.

Hatırladığım kadarıyla medreseler sosyal aktivitelerden yoksun değildi. Özellikle düğünlerde sergilenen çeşitli dallardaki piyesler bu aktivitelerden sayılırdı. Bu bağlamda Mahkeme oyununun sergilendiği bir düğünde yapılan rol paylaşımında hâkim, savcı, avukat, şahit, mağdur ve suçlu rollerinin gayet iyi canlandırıldığını hatırlıyorum. Bu oyunu çok beğenmişim zira bu oyun adaletin ne kadar önem taşıdığını pratik olarak halka gösterdiği gibi halkın hoş vakit geçirmesini de sağlıyordu.

Düğünlerde talebelere mahsus oyun segave(üç adım) oynanır. Kendilerine mahsus birite (düğün türküleri) söylenerek halay çekilirdi. Haftalık tatil günlerinde geşt (piknik) adı verilen etkinliklerde kıra çıkıp spor yapılır ve eğlenilirdi. Eskiden beri medreselerde bır (talebeler iki kısma ayrılır birbirlerini yakalamak için oynanan bir oyundur) oynanırdı. Kıl (üçtaş: yine talebeler iki kısma ayrılır her tarafta üç taş bırakılır her grup diğer tarafın taşlarını düşürmeye çalışır.), cotık(iki ayağı birleşerek hızlı bir şekilde atlama şeklidir.) oyunları da oynanırdı. Geşterde ilmi yarışmalar, kaside ve şiir okumaları yapılır; folklor oyunları oynanırdı. Perşembeyi cumaya bağlayan gece hem talebeler için hem köylüler için bir bayram günü gibi beklenirdi. O gece halk da medreseye gelip talebelere istifade ederek beraberce eğlenirlerdi. Talebeler arasında tatil günlerinde satranç, dama, serez (üçtaş), nehber(dokuz taş) oyunları da oynanırdı. Sesi güzel olanlar dini içerikli kasideler Mela-yi Cuzeyrinin divanı halk arasında yaygın olan aşk ve kahramanlık türküleri de söylenirdi. Ayrıyeten ğurab, güstil(yüzük), ve şah oyunları da medrese oyunlarından sayılır. Demek ki medreseler halkla bütünleşmiş, halka medeniyet, kültür ve neşe kaynağı olmuştur.

MEDRESELERDE EĞİTİM VE ÖĞRETİM METODU

DERS TAKRİRİ: Medresenin ders takririne bakıldığında favkelade bir yöntem kullandıklarını görürüz. Seyda talebe birbirine yakın aynı kitaba veyahut ayrı kitaplara bakarlardı. Genelde Seyda, bazen de zeki öğrenci ibareyi okurdu. Seyda, vasat bir ses tonuyla cümle cümle bazen kelime kelime Kürtçe, Türkçe bazen de Arapça veya Zazaca gibi bölgede rastlanabilen dillerden öğrencinin bildiği bir dille dersi anlatırdı. Genellikle hoca derse başlamadan önce dersi özetler ders bittikten sonra da hulasayı talebeden dinlerdi. Talebenin dikkati dağılmaması için çoğu zaman talebeye dokunur, başını okşar, talebenin hoşuna gidecek nidalarda bulunurdu. 'Kardeşim, aslanım, kuzum, ruhum ve gözüm' gibi kelimeleri taltif olarak kullanıp ders ile ilgili kaideleri hatırlatır, yapılan itirazları ve itirazlara verilen cevapları teker teker anlatırdı.

KAVRAMA VE KAVRATMA: Medresede dersin çokluğu azlığı değil; talebenin anlaması, idrak etmesi çok önem arz ederdi. Öğrenci anlayınca kadar tekrarlanırdı. Günümüzün modern okul ve Üniversitelerinde bunu görmek mümkün değildir. Bir anekdot olarak rahmetli pederim bazen şöyle bir anısını anlatırdı: Bölgede nam salmış bütün ilimlerde mahir, özellikle mantık ilminin başbaşı sayılan Seyda'yı Mele Zahırı Tendürekî'nin yanında okumak için Tendürek¹³ köyüne gittik. Seyda bizi kabul etti ve orada okumaya başladık. Sıra kitaplarından Kul Ahmet'i okuyordum. Kitaba yeni başlamıştım, dersim 'cihet-ul vahdet' bahsine gelmişti ki bu çok müşkül ve zor bir konuydu. Seyda birinci sefer anlattıktan sonra bana dönüp anladın mı? Diye sordu. Hayır cevabını verdim. 2.ve 3. Sefer de anlatmasına rağmen anlamadığımı ifade ettim. Yeni gittiğimden dolayı Seyda beni tanımıyordu. 'Anlamadım' demek medrese kurallarına göre 'Seyda, sen bilmiyorsun.' demektir. Ben de bunun farkında değildim. Seyda çok kızdı, kitabı alıp bir tarafa fırlattı. 'Sen beni imtihan mı ediyorsun, bana itiraz mı ediyorsun İnek, Öküz' deyip abdest almak için çeşmeye doğru gitti. Ben de arkasında su ibriğini alıp abdest alması için yardımcı olmak istedim. Bana döndü ve şunu söyledi: Mele Muhyeddin sana küfür ettim, kızdın mı? Şu cevabı verdim: 'Seyda ben Türkçe bilmiyorum, söylediğiniz küfür müydü, eğer küfür de olsa Seyda'nın sözlerini kendime Şeker telakki ediyorum.' Bunun üzerine tekrar bana baktı şunu söyledi: Mele Muhyeddin Hizanlılar Ef'elu tafdildirler. Abdestten sonra tekrar Seyda anlattı biz de konuyu kavradık o günden sonra aramızdaki Seyda-Talebe ilişkileri müspet olarak ayrı bir boyut kazandı.

BİREBİR ANLATMA: Genelde medreselerde birebir ders anlatılır, bazen iki-üç talebe de bir derste birleştirilir. Son zamanlarda medresemizde de olmak üzere gruplar halinde ders halkaları yapılır. Birebir anlatmada talebenin dinlememe lüksü yoktur; çünkü Seyda devamlı bakışıyla dokunarak el-kol hareketiyle de onları uyarırdı. Jest ve mimikleriyle beden dilini kullanarak anlatılan ders daha bereketli oluyordu. Birebir anlatımda yakın mekân unsurü da göz ardı edilmiyordu. Talebe ya Seyda'nın sağında ya da tam karşısında otururdu. Bununla talebe canlı ve otomatik bir şekilde derse katılma imkânına sahip olurdu.

ANADİLDE EĞİTİM: Medresede genelde ders Kürtçe verilirdi. Öğrenci Kürtçeyi bilmiyorsa Seyda ya Türkçe ya da Zazaca ders vermeye kendini zorlardı. Bölgede Seydaların çoğu Türkçe bilmedikleri için talebeler yakın bir zamanda Kürtçeyi öğrenirlerdi. Bunun örnekleri medreselerde mevcuttur. Bu bağlamda Seydalar, özellikle

13 Tendürek: Muş İlinin Buhanık İlçesine bağlı büyük bir köydür.

verimli bir ders için anadilde eğitime özen gösterirlerdi.

Konu anadilde eğitime gelmişken zaman ve mekanın müsait olmasını fırsat bile- rek şuna işaret etmeyi kendime İslami ve insani bir görev addediyorum. Yıllardan beri bölgedeki medreselerde eğitim dili Kürtçe olmuştur. Bütün âlimler ders verirken Kürtçeyi kullanmışlardır. Medrese ehli hem dinlerinden hem de dillerinden dolayı milli şef döneminde akla hayale gelmeyen işkencelerle karşılaşmışlardır. Hâlbuki Kur'an-ı Kerim ırk ve dil farklılığını zenginlik sayar. "Göklerin ve yerin yaratılması dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da O'nun delillerindedir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır."¹⁴ Hazreti peygamber de bir hadis-i şeriflerinde "Kim bilerek babasını inkâr edip başkasının oğlu olduğunu iddia ederse cehennem- liktir." buyurmaktadır. Bu bağlamda kendi babasını inkâr etmek tehlikeli olduğu gibi başkasının ırkını ve soyunu inkar ederek onları yok saymak çok daha tehlikelidir. Hem de bilinmektedir ki her peygamber gönderildiği kavmin dilini kullanmıştır. Dil düşüncenin köprüsü ve anahtarıdır. Üstat Sait Nursi'nin de dil hakkındaki şu tespitleri çok manidardır: "İnsanda kaderin sikkesi lisanıdır. İnsaniyetin sureti ise sahife-i lisanda nakşî- beyan tersim ediyor. Lisan-ı maderzade ise tabii olduğundan elfaz davet etmeksizin zihne geliyor."

Bunlardan açıkça anlaşılıyor ki dilin önündeki bütün engeller kaldırılmalıdır. Herkes kendi diliyle eğitimini yapmalıdır. İslam'ın emri de budur. Hiç şüphesiz ki bütün sorunların çözümü, adaletin gerçekleştirilmesi, kimliklerin güvence altına alınması, kavimler arasındaki eşitliğin sağlanması ancak ve ancak İslam'la olur. Herkes Kur'an'a dönmek zorundadır. İnsanlığın ve memleketimizin kurtuluşu da bu doğrultuda olacaktır.

MEDRESE EĞİTİMİNİN ÖZELİKLERİ:

Medrese eğitimi hasbi olup hesabı maddi değildir. Medresede her şey ücret karşılığı olmadan Allah rızası için yapılır. Hiçbir Seyda ders ücreti almaz. Medresenin işleyişi Allah rızası ekseninde devam eder. İlmin sadaka-i cariyeye sahip olması için Seyda medrese işletilip, talebeyi motive ederdi.

1. Medrese eğitimi süreklidir, süreli değildir. Medrese eğitiminde süreklilik esastır. Haftada bir gün, yılda da bir ay tatil yapılır. Zorunlu olmadan ne Seyda ne de talebe eğitime ara vermez.

14 İctima-i dersler syf:191 Zehra yayıncılık

2. *Medrese eğitiminde seçicilik esastır.* Talebe istediği Seyda'yı seçeceği gibi Seyda da istediği talebeyi seçebilir. Birbirlerini kabul etmede zorunlu bir durum yoktur. Takdir edilmelidir ki bu seçicilik eğitim öğretimde çok önemli ve verimli bir husustur. Seyda ile öğrenci arasında istişare edilir, okunacak kitabı seçilir ve eğitim sürdürülür.

3. *Hoca-öğrenci ilişkileri:* Medresede en önemli hususların başında Seyda öğrenci ilişkileri gelir .

Bu ilişkileri şu şekilde sıralamak mümkündür.

a) *Karşılıklı Sevgi ve Saygı:* Medreselerde Seydaların çoğu talebelerini nerdeyse çocukları kadar sever, talebeler de saygıda kusur etmezler. Seydalarımızdan hep bunu gördük. Rahmetli pederim çoğu zaman talebelerini bize tercih ettiğine şahit olduk. Bu bağlamda Şeyh Muşerref Hunuki' nin talebelere yazdığı vasiyetnamede Seyda'nın ehemmiyetini şöyle dile getirir: Yeki gut ey sıkender bu çı daim dikey tekdim liser babixe Alım? Cewap da faida babı fenaye welakin faida alım bekaye (biri dedi ki ey İskender neden seydayı babandan daha fazla tazim ediyorsun? O da cevaben: babanın faydası fanidir, âlimin faydası ise bakidir.) Bu sevgi, saygı hem Seyda-öğrencileri arasında hem de öğrencilerin kendileri arasında da görülmektedir. Her öğrenci kendisinden bir ders dahi fazla okuyana Seyda veya mela diye hitap eder. Seyda dahi kendi öğrencilerine hitap ederken değer vermeyi ifade eden mele kelimesini kullanır. Bu inceliği günümüz modern eğitim yuvalarında görmek mümkün değildir.

b) *Hasbîlik:* Seyda'nın öğrencisine gösterdiği bütün fedakârlıkların temelinde Allah'ın rızası yatmaktaydı. Seyda'nın ne bir kariyer, ne bir makam beklentisi ne de maddi bir beklentisi vardır. Temelinde hasbîlikten başka bir şey yoktur.

c) *Fedakârlık:* Seydalar eğitimde iyi verim alabilmeleri için çok zorluklarla karşı karşıya kalmalarına rağmen talebelerine fedakârlık yapmaları bir realitedir. Şunu bilmek gerekir ki; medrese hayatı baştan sona kadar zorluk ve fedakârlık üzerine kurulmuştur. Yemekten mekâna kadar, ulaşımdan barınmaya kadar, giyim ve kuşamdan tedrisat yapılacak kaynaklara kadar her alana yayılmış olan bu zorlukların üstesinde gelebilmek için ciddi bir fedakârlık ister. Medreseliler fedakârlık yapmayı kendileri için hayatın bir parçası olarak görmüşlerdir.

d) *İlmi Verimlilik*: Medreseler günlük, haftalık, aylık ve hatta yıllık programlarını verimlilik hedefi doğrultusunda düzenlerlerdi. Hem Seyda hem de öğrenci zamanla yarışacak bir şekilde ilim tahsilinde sebat ederlerdi. Kimi öğrenciler gece geç saatlere kadar mütaale eder, gündüz ise zamanını müzakere ve dersle geçirirdi. Rivayetlere göre rahmetli Sadrettin Yüksel oxinde yemek yerken gözleriyle kitaba bakarak zamanla yarıştığı rivayet edilir.

e) *Hoca ve Öğrencinin Beraberliği*: Seyda ile talebe arasında mesai saati yoktu. Hemen hemen 15 saat beraberlikleri vardı. Bundan dolayı talebe anlamadıklarını rahatlıkla Seyda'ya sorardı. Bu öğrenci için iyi bir imkândı.

6) *MEDRESELERİN BELLİ BAŞLI SIKINTILARI*: Son yüz yılda ayakta kalan Medreseler, var olma yok olma mücadelesini verdiler. Medreseler, devletin desteğini yitirmekle beraber akla hayale gelmeyen işkencelerle, zorluklarla karşılaştılar. Cumhuriyet döneminde Tevhidi Tedrisat Kanunuyla medreseler kapatıldı. Medrese kelimesini dahi telaffuz etmek yasak oldu. Prof. Dr. Sayın Halil ÇİÇEK Hocamızın şu tespitleri gerçekten manidardır. İlegal zemine itilen medreseler fırtınanın ilk başında kendini korumaya çalıştıysa da daha sonraları kasırgaya dönüşen bu azgın sekülerleşme fırtınasına dayanmayarak yenildi. Buna ilaveten 80'li yıllarda karşısına ansızın PKK ve Hizbullah ikilisini çatışması çıkıverdi. Bu ikilinin çatışması zaten hasta olan medreseye son darbeyi indirdi.¹⁵ Tabiri caiz ise fatihasını da 28 Şubat post modern darbesi okudu. Takriben 800 yıllık mazisi olan bu kurum hayata nerdeyse veda ederek tarihteki yerini almaya geçti. Yine Sayın Halil ÇİÇEK Hocamızın tespitlerine göre medreseler Ak Parti döneminde normalleşmeye geçmesiyle medresenin geriye kalan kalıntıları tekrar toparlanmaya geçti.¹⁶

Bunca sıkıntı ve olumsuzluklarla küresel aktörlerin siyasi baskılarıyla içeriği zayıflatılmış olsa da hala varlığını koruyan medreseler mevcuttur.

a) Uluslar arası medreseler: Ezher, Zeytuniye, Kayravan, Mustansiriyye, Bologne, Devrilulum Diyabendi, Kum Havzası, Nef Havzası gibi önemli merkezlerdir.

b) Türkiye'deki medreseler: Doğu ve Güney Doğu bölgemizde özelde Norşin, Ohin, Tillo; genelde ise Diyarbakır, Bingöl, Muş, Bitlis ve Siirt illerimizde medrese

15 Çiçek M. Halil Medrese serencamı beyan yayımları ist.2009

16 Çiçek M. Halil Bilge Adamlar derg.(söyleşi)sayı 28 s.122

eğitimi hala önemini korumaktadır.

MEDRESEDE YETİŞEN ÂLİMLERİN ÖZELLİKLERİ

İslam peygamberinin varisleri olan âlimler topluma rehberlik eden, dinin anlaşılmasını, Kur'an sünnet ekseninde farklı coğrafyalara yayılmasını sağlayan önemli şahsiyetlerdir. Yine âlimler zamanın değişimi ile birlikte ortaya çıkan durumları algılayıp yorumlama sorumluluğunu da üstlenmişlerdir. Ümmetin hatta insanlığın dertleriyle dertlenmiş, toplum için birer şifa kaynağı olmuşlardır. Âlimler adaleti, fikri, ruhi olgunluğu ve duyarlılığı büyüterek, besleyerek insanın insanlığını ve ruhunu yeniden kazanmasını sağlayanlardır. Âlimler dünyadan tamamıyla yüz çevirmediği gibi bütünüyle dünya ehli de olmazlar. Tüm dünyayı bir vasıta bir emanet olarak görürler. Dünyayı, iyi ve güzeli öğretme yolunda bir araç olarak kullanan âlimin hedefi, dünyaya aşık olmadan, köle olmadan, bütün insanlığı kurtarmaktır. İnsanı insana abd olmaktan kurtarıp Allah(C.C.)'a kul etmektir. Yine âlimler Allahın rızasına göre yaşamayı amaçlayan dünyayı da rütbeleri de bu doğrultuda düzenlemeye çalışırlar. Hiçbir maddi karşılık olmadan Allah rızası için ders veren, öğrenci yetiştiren halkın sorunlarını hal eden kimselerdir.

Âlimler ilimleriyle amel ederler, sünneti seniyeye titizlikle riayet ederler, istikamet üzere olurlar. İnsanlar, onları gördüklerinde Allah (C.C.)'ı hatırlarlar. Ciddi, mahzun ve vakardırlar. Halleri ile meclislerinde bulunanları şüpheden yakine, riya-dan ihlâsa, enaniyetten alçak gönüllülüğe, düşmanlıktan dostluğa sevk ederler. Sükût etmeyi konuşmaktan daha çok severler. Fiil ve hareketleriyle insanlara tesir ederler. Cedelden, münakaşadan kaçarlar. İnsanlara takvayı, kalpleriyle iştigal olmayı tavsiye ederler. Fetva hususunda acele etmez ve tedbirlidirler. Sahih kaynaklardan dayanak bulmuşlarsa cevap verirler. Aksi halde bilmiyorum, demekten kaçınmaz, meseleyi daha iyi bilenlere havale ederler. Sahip oldukları ilmi, emanet bilir; İlme gölge düşürmemek için çaba sarf ederler. Dünyalık olmaz, hayatı iktisat üzere yaşarlar. Yine âlimler ihlâslıdırlar, onun için okur, onun için ders verir, onun için telif ederler. Kur'anı Kerimi ve hadisleri re'y ve heva ile yorumlamazlar. Fakihlerin görüşünü iyi bilir, birisine göre amel ederler. Mutlak müçtehit olmayanlar, içtihat yapmazlar. Hapse atılmayı kırbaçlanmayı hatta ölümü göze alırlar. Amma kâfirlerin, zalimlerin, diktatörlerin Kur'an'a, sünnete, şeriata zıt isteklerine boyun eğmezler. İlimleriyle gururlanmazlar, halka örnek olurlar, bir tarikata veyahut cemaate yakın olsalar da asla asabiyete düşmezler. Ümmetin ortak malı olduklarını unutmazlar. Müslümanları bölmezler, birlik ve beraberliği sağlamak için gayret gösterirler. Dolaylı da olsa zul-

me meyl etmezler. Bu vasıfları taşıyan âlimlerimiz dün olduğu gibi bugün de yarın da elbette olacaktır ki ümmet yetim kalmasın. Bunu Hazreti Resulullah şöyle dile getiriyor: *Kıyamete kadar ümmetinden bir taife hak üzerinden zail olmazlar.*¹⁷ Birçok büyük âlime göre bu hadis-i şerifte sözü edilen taife âlimlerdir.

7) ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE MEDRESEDE GÜNCELLENMESİ GEREKEN HUSUSLAR:

Modern zamanda medreselerin ayakta kalmaları için iyi bir durum tahlilinin yapılması elzemdir. Medreselerin acilen aşağıda zikredilen hususları programlarına alıp hayata geçirmeleri şarttır.

1) Organize olup bir araya gelmeleri, ortak tavır göstermeleri, cemaatleşmeye doğru adım atmaları.

2) Medreseler bağımsız olmalı, maddi sıkıntılardan kurtulmalıdır.

3) Medreselere hüviyet kazandırılmalı, medrese mezunlarına iş imkânları sağlanmalıdır.

4- Medreseler kendilerini zamanın gereksinimlerine göre yenilemelidirler. Kendilerini islah etme, geleceğini garanti altına alma ve ilmi seviyelerini yükseltmek için çaba sarf etmelidirler. Bununla kendilerine olan saygınlığı hak ederler. Medrese aktörleri mutlaka güçlü ve güven verici bir birlik oluşturmalarıdır.

5- Medreseler yerel ve harici üniversitelerle ciddi irtibata geçerek hem kendisini onlara anlatmalı, hem de onları anlamaya çalışmalıdır. Medreseler modern üniversitelerin birikiminden istifade etmelidir. Dış dünyada olup biten ilmi ve akademik gelişmeleri yerinde ve zamanında inceleme imkânını araştırmalıdır. Yerel ve bölgesel unsurlar üzerinde sahip oldukları etkiyi çeşitli fenomenlerle ortaya koymalıdır.

6- Bölgede söz sahibi olan Şeyh, Ağa, İş Adamları, Siyaset Adamları ve burökratlarla seviyeli bir ilişki ve güven verici bir korelasyon kurmalıdırlar.

7- Medreseler kendilerini İslami ilimlerden Usulu-l Fıkıh, Fıkhi Mukarın (karşı-

17 Buhari, Müslim Fethul kadir İbn-u Hacer syf.3368

laştırmalı fıkıh) beşeri hukuk ile İslam hukuku mukayesesi anayasa hukuku, usul-ul Hadis, İslam Tarihi, Mezhepler Tarihi, Dinler Tarihi, Arapça Kompozisyon, Pratik Arapça, Tefsir, Usulu-l Tefsir, Dini İlimleri ve Konuları da Programlarına almaları zaruridir. Müspet İlimlerin Sosyal Bilimler alanında, Beşeri Coğrafya, Sosyoloji, Psikoloji, Eğitim Bilimleri, Rehberlik, Felsefe Bilimleri ve Siyaset gibi ilimleri de elbette programlarına taşımalarıdır. Öte yandan Bilgisayar, Matematik, Geometri, Biyoloji, Kimya ve Fizik gibi fen ilimlerinden de medresenin behemehâl istifade etmesi gerekir. Medrese bunların hepsini programına almalıdır. Onun âlemdeki vizyonu ve bölgedeki misyonu bunu gerektirir. Çünkü medrese toplumun öncülüğünü ve rehberliğini üstlenmiş durumdadır. Tarih bunun en güzel şahididir.

8- Medrese fikri, ilmi, kültürel, ekonomik ve hatta fiziki yeniliklerle ortaya çıkmaktadır. Ve kendisini zamanın gereksinimlerine göre yenilemelidir. Üstat Bediüzzaman Sait Nursi'nin Zehra Üniversitelerinin kurma ihtiyacını hissetmesi bunun en açık delilidir. Asrın müceddidi Bediüzzaman, devletin idarecilerine müracaat ederek Bitlis, Van ve Diyarbakır'da olmak üzere kendi tabiriyle Ezher Üniversitesinin kız kardeşi olan Zehra üniversitelerini kurmak istemişse de bu projelerine onay alamamıştır. Üstad Nursi'nin inşa etmek istediği üniversiteler âlim, aydın ve bilim adamlarının yetişip çıkacakları ilim irfan merkezleri olacaktı. O şöyle haykırıyordu: *"Vicdanın ziyası, ulum-i diniyedir. Aklın nuru fünun-i medeniyedir. İkisinin imtizacı ile hakikat tecelli eder. O iki cenah ile talebenin himmeti pervaz eder. İftirak ettikleri vakit birincinin de taassup, ikincinin de hile, şüphe tevellüd eder."*¹⁸

9- Medreseler kendi aralarında birtakım liyakat sınavları düzenlemeli ve bu sınavlarda başarılı olan talebeler, en az ilahiyat mezunlarıyla denk sayılmalı ve bu talebelere yüksek lisans, doktora ve diğer akademik unvanların yolu da açılmalıdır. Ayriyeten Medreseden mezun olan âlimleri ve eserlerini araştırmak için ilmi bir komisyon acilen oluşmalıdır.

Samimiyetle şu ifade edilebilir ki; ümmet hatta insanlık, fikri ve ruhi olgunluklarını medreselerden çıkan Âlimlere borçludur. Âlimlerin yetiştiği bu medreseleri zamanın gereksinimlerine göre genişletmek, olgunlaştırmak, idamesi için çaba sarf etmek Müslümanların en önemli görevlerindedir. Ayrıca hem devlet hem de STK'lar bu hususta medreselerden desteklerini esirgememelidir. Zira medreseler de okullar gibi toplumun eğitim ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar.

Sonuç: Medreseler İslam âleminde hasetsen de şark bölgesinde derin izler bırakmıştır. Bu kurum dini, ilmi, irfani, ahlaki ve tasavvufi alanlarda göz ardı edilmeyecek derecede ciddi katkılar ve hizmetler sunmuştur. Müslümanlar hatta insanlık bu kurumdan ilmi, dini, ahlaki, fenni, siyasi ve kültürel alanlarda uzun süre beslendi. Bunun için medrese, toplumun sosyal yapılanmasında rol oynayan etkenlerin başında gelir.

Medreselerin kendilerine özel bir yapılanması, çalışma yöntemi, müfredat programı ve eğitime tarzı vardır. Cumhuriyet öncesi tüm ilimlerin okutulduğu medreselerde, cumhuriyet sonrası dönemde sadece Arap dili ve edebiyatı, mantık, fıkıh, hadis, siyer ve tefsir ilimleri ön plana çıkmaktadır.

Medreseler avantaj ve dezavantaj olan karakterlerini gözden geçirip modern eğitim kurumlarından daha çok halkla bütünleşmeli zamanın gereksinimlerine göre kendilerini yenilemelidir. Kısacası âlemdeki vizyonuna bölgedeki misyonuna tekrar ulaşmalıdır. Hem dini ilimleri ve hem de fenni ilimleri bir arada okutmak için tedbir alınıp acilen programlar yapılmalı, ansiklopedik âlimlerin tekrar meydana çıkması için behemehâl uğraş gösterilmelidir.

Medrese eğitiminin en önemli hususiyetlerinden olan ahlaki yapısı, manevi yönü, Seyda talebe ilişkisi ve medrese elemanları arasında var olan sevgi, saygı ve adabı muaşeret model olarak zinde tutulmalıdır. Zira toplumun mazbut bir ahlak yapısına sahip olmasının ve dini hayatın diri olmasının arkasında duran en büyük faktör medresedir.

Medreselerin faydalı yanlarıyla birlikte birtakım eksikliklerinin de olduğu unutulmamalıdır. Çünkü muhasebe-i nefis yaparak geçmiş ve geleceği göz önünde tutup hali hazırda yapılması gerekli olanları yapmak erdemliliktir. Devlet desteğini medreseden kesmekle kalmayıp medreseleri yasaklar kategorisine koyduğu için medreseler istikbalini göremedi ve genelde günü birlik işlerde enerjisini kaybetti. Son asırda yaşanan değişim ve gelişmeleri görmezlikten gelerek kapalı devre sistemiyle çalışmayı yeğledi. Bunun doğal sonucu olarak medrese mensupları çağın meydan okuyuşlarına karşı tavrı geliştiremedi, toplumsal yapının geçirmekte olduğu köklü değişim ve dönüşümleri zamanında okuyamadı. Eski müfredat programıyla yetinecek şartlara göre kendini yenileyemedi. Toplumun yeni sorunlarına yabancı kaldı. Batı medeniyetinin semeresi olan ilhad, fisk ve dine karşı laobalilik gibi manevi yaralara kalıcı ve şifa edici önlemler alamadı. Hal buyken meşhur tabir ile 'Zararın

neresinden dönülse kardır.' Sözüünü kendimize rehber edip eksikliklerimizi tamamlamak, doğruya ulaşmak hedefimiz olmalıdır. Bu bağlamda devlet ve STK'lardan ciddi destek alınmalı, günün şartlarına uygun donanımlı bir program oluşturulmalı ve hepsinden önemlisi vefakâr, fedakâr bir kadro acilen meydana getirilmelidir. Medrese ve ilahiyat fakülteleri birbirini tamamlayan kurum olarak tek bir isim altında birleştirilmelidir. Bu birleştirme gerçekleştirinceye kadar medreselere bir hüviyet kazandırılmalı mezunları mağdur edilmemelidir.

Sözümü, sempozyumu düzenleyen Muş Üniversitesine, özellikle sempozyumun ismini belirlemede ve gerçekleştirilmesinde katkısı çok olan İlahiyat fakültesi camiasına, bizi misafir eden Muş halkına ve tebliğleriyle teşrif edip sempozyuma renk katan bütün ilim adamlarına ve hasseten bizi dinleyenlere şükranlarımı ve en derin saygılarımı sunarak bitiriyorum.

KAYNAKÇA:

Bediüzzaman Said Nursi, İctimai Dersler

Bitlis ve Muş Tarihçesi

Buhari, Feraid

Buhari, Müslim Fethul Kadir İbn-u Hacer

Kur'an-ı Kerim

Muhammed Halil ÇİÇEK, Bilge Adamlar

Muhammed Halil ÇİÇEK, Şark Medreselerinin Serencamı

Naci MARUF. Medarisu Kable'n- Nizamiye

Şemeysani Hasan, Medinetu Mardin Alemu-l Kutup